

Esad Delibašić

MUZEJ IZMEĐU PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI

Sažetak

Muzeji kao mediji počivaju na razlici između muzeološkog i realnog konteksta. Procesom muzealizacije predmeti iz „realnog“ konteksta prelaze u muzejski kontekst i postaju muzejski predmeti. Kriza tradicionalnog muzeja manifestuje se u njegovom razumijevanju muzeja kao skladišta starih, socijalno i vremenski dekontekstualiziranih predmeta. Konceptualna kriza ogleda se i u stavu da je osnovna uloga muzeja bavljenje isključivo prošlošću. Apsolutna posvećenost prošlosti muzej dovela je do ignoriranja stvarnog života. Ključno pitanje je kako da muzejske institucije od ustanova koje se gotovo isključivog bave prošlošću, postanu institucije koje nude odgovore današnjim ljudima i zajednici na njihove konkretne probleme i interese. Koncept nove muzeologije/kritičkog muzeja dovodi u pitanje reduciranje muzejske institucije na prošlost i pretvaranje muzejskih predmeta u fetiše, vječne istine, koji nemaju nikakve poveznice sa sadašnjim društvenim kontekstom. Muzeji mogu opstati jedino ukoliko budu služili današnjim ljudima na način posredovanja prošlosti i sadašnjosti.

Ključne riječi: muzej prošlosti, tradicionalni muzej, nova muzeologija, muzeji sadašnjosti i budućnosti

Uvod

Muzeji kao kulturni fenomeni počivaju na *principu muzealizacije* koji označava proces kojim predmeti iz našeg životnog ili arheološkog konteksta prelaze u muzeološki kontekst (Maroević, 2005:44). Prelaskom u novi kontekst predmeti muzejskim jezikom dokumentuju kontekst iz kojeg su došli. Suština djelovanja muzeja zasniva se na razdvojenosti muzejskog od primarnog konteksta. Ta razdvojenost je nužna da bi muzej kao medij i kulturni fenomen mogao uopće postojati, jer muzej svojim djelovanjem na specifičan način životu vraća ono što je od njega uzeo. Međutim, ključni problem tradicionalnih muzeja nastaje u trenutku kada se dvije sredine, dva konteksta, muzejski i životni neprirodno razdvajaju. Tradicionalni muzej karakterizira protivrječnost između, s jedne strane, usmjerenosti muzeja na proučavanje isključivo prošlosti muzejskih predmeta i, s druge strane, činjenice da muzejska ustanova, ipak, djeluje u sadašnjosti koja je određena konkretnim društvenim odnosima, konkretnim ljudima sa stvarnim problemima i interesima. Dakle, protivrječje je u činjenici da se muzej bavi isključivo prošlošću, a djeluje/egzistira u sadašnjosti. Takva vrsta protivrječja stvara od muzeja metafizičku instituciju u kojoj obitavaju vječnost, besmrtnost, apsolutne istine i znanstvena objektivnost. “Sukob” između bavljenja isključivo prošlošću i činjenice da muzej postoji i djeluje u sadašnjosti paralizira razvoj muzeja pretvarajući ga u „*depoe mrtvih predmeta*” (Krivošejev, 2012:46).

I pored značajnih povijesnih transformacija još uvijek dominira razumijevanje muzeja kao institucije čija je glavna uloga čuvanje prošlosti. Tradicionalno razumijevanje muzeja prisutno je danas među prosječnom muzejskom publikom, ali ono dominira i među muzealcima i muzejskim ekspertima. Iz navedenog razumijevanja muzejske djelatnosti proizašlo je i uvjerenje da se u muzeju mogu nalaziti samo predmeti koji su izgubili svoju socijalnu funkciju, pa ćemo tako za neki predmet kazati da mu je mjesto u muzeju jer je “zastario” tj. nije više neposredno/funkcionalno vezan za naše vrijeme i prostor.

Ako bismo prosječnog muzejskog posjetioca upitali da li „obični“ predmeti iz naše svakodnevnice mogu postati muzejski predmeti, odgovor većine bio bi kategorički negativan; smatrali bi, naime, da ti predmeti nisu stekli ključni preduvjet da postanu muzejski predmeti – da imaju vremenski otklon od sadašnjosti u funkcionalnom smislu riječi. Njihov stav bi počivao na mišljenju da zadatak muzeja ne može biti bavljenje „običnim“ predmetima iz naše svakodnevnice, predmetima iz našeg neposrednog okruženja, predmetima koji su funkcionalno vezani za naš prostor i vrijeme. Muzeji su tu, smatrali bi oni, jer se trebaju baviti predmetima koji svjedoče isključivo o prošlosti i koji su, uglavnom, trenutno socijalno neupotrebljivi. Drugo važno pitanje na koje bi trebalo odgovoriti je: da li se muzeji mogu i trebaju baviti problemima sa kojima se suočavaju današnji ljudi i njihova zajednica? Tradicionalna muzeologija bi na ovo pitanje odgovorila negativno, vjerovatno zastupajući stav da bi muzej kao specifična kulturna ustanova u slučaju bavljenja aktuelnom društvenom stvarnošću izgubio svoj identitet i postao nešto što po svojoj suštini nije. Muzej i muzeologija, smatraju tradicionalisti, bave se prošlošću i njihov predmet interesovanja nikako ne mogu biti životni sadržaji i problemi današnjih ljudi, sadašnjošću se bavi sociologija, ekonomija, psihologija, filozofija i druge znanstvene discipline, a čim kažemo muzej pomislimo na prošlost.

Ključna uloga muzeja, po tradicionalnim muzeolozima, oduvijek je bila izgraditi neki identitet i pomoći održavanju njegovog kontinuiteta za buduće generacije. Međutim, taj identitet i prošlost u tradicionalnom muzeju shvaćeni su esencijalistički, dakle, kao nepromjenjivi, „zamrznuti“, njihovo kretanje kroz vrijeme ne mijenja njihovu suštinu, niti omogućava posredovanje sa sadašnjim kontekstom. Muzeji i muzejski predmeti imaju funkciju da svjedoče o nekom „vječnom“, nepromjenljivom identitetu i da ga afirmiraju, odnosno zadatak muzeja je, po ovoj koncepciji, sakupljanje, proučavanje i prezentacija predmeta koji svjedoče o nepromjenljivoj prošlosti. Tradicionalni muzej protekli život „zamrzava“ i petrificira jer ga ne posreduje sa sadašnjim trenutkom, što dovodi do razumijevanja prošlosti kao ukočenog i statičnog entiteta koji nije podložan bilo kakvoj promjeni.

S druge strane u savremenoj muzeologiji 80-tih godina XX vijeka pojavljuje se koncepcija *nove muzeologije/kritičkog muzeja* koja dovodi u pitanje navedeno poimanje uloge muzeja (Babić, 2009:57). Kritika se, prije svega, usmjerava na reduciranje muzejske institucije na prošlost te pretvaranje muzejskih predmeta u fetiše, vječne istine, koji nemaju nikakve poveznice sa trenutnim društvenim kontekstom. U knjizi *The New Museology* čiji je priređivač Piter Vergo (Peter Vergo), upozorava se na tendenciju reduciranja poslanja muzeja na izučavanje prošlosti: *“Ne dođe li do korjenitoga preispitivanja uloge muzeja u društvu - a time ne mislim mjerenje njihove 'uspješnosti' samo u smislu kriterija kao što je više novca ili više posjetitelja - muzeji bi se mogli naći u situaciji gdje nisu ništa drugo do 'živi fosili'”* (Vergo, 1989). Ovdje se muzeji porede sa “živim fosilima” jer je tradicionalna muzeologija muzejske ustanove pretvorila u skladište starih, socijalno i vremenski dekontekstualiziranih predmeta.

Muzeji prošlosti

Tomislav Šola kritički je analizirao tradicionalni muzeološki diskurs koji je dominirao tokom gotovo cijelog XX vijeka. Naime, većina muzealaca razumijevala je muzej kao mjesto gdje boravi prošlost i u kome centralni položaj zauzimaju muzejski predmeti dekontekstualizirani u odnosu na društveni realitet. Šola će konstatovati da „*tradicionalni koncept...smatra muzeje mjestima u kojima se proučava (slavna!) prošlost i gdje su pohranjeni (i dijelom izloženi) predmeti koji svjedoče o toj prošlosti*” (Šola, 2003:58). Kritika tradicionalnog muzeja počiva na tezi da je u centru pažnje takvog muzeja muzejski predmet i muzejska zbirka, a posvećenost prošlosti muzej

je dovela do ignoriranja stvarnog života. Kritikujući tradicionalni muzej, Šola naglašava da umjesto da pomažu u rješavanju problema današnjih ljudi i pripreme ih za budućnost, tradicionalni muzeji su ostali javne izložbe iz repozitorija prošlosti (Ibid., 45). U takvim muzejima čovjek je suočen s varljivim vizijama deriviranim iz daleke prošlosti koje izbjegavaju bilo kakvu sličnost sa zbiljskim problemima (Ibid.). Tradicionalni muzej se bavi prošlošću, ne pomišljajući na njezino posredovanje sa sadašnjošću, on je *“nesposoban transcendirati prošlost samu i suočiti se s njezinom konačnom svrhom”* (Ibid., 46). Ove kritičke opaske Tomislava Šole ukazuju na nesposobnost tradicionalnog muzeja da prevaziđe krizu muzeja nastalu radikalnom podjelom muzejskog svijeta i svijeta života. Ta podjela uspostavljena je na način apsolutiziranja prošlosti, s ciljem uspostave vječnih istina. Prošlost je u tradicionalnom muzeju idealizirana te joj je onemogućeno posredovanje sa sadašnjošću i budućnošću. *“Za svaku civilizaciju osim zapadne..., muzeji mogu izgledati tek kao jezivi ostaci onog što je umrlo i nestalo, kao hramovi trofeja neuspjelog barbarskog pokušaja da se pobijedi vrijeme. Odvojeni od života (jer ga ne mogu živjeti) i nametnuti prirodi stvari (jer tvrde da su jači od prolazne prirode vremena), tradicionalni muzeji vode izgubljenu bitku”* (Ibid., 277). Nesposobnost tradicionalnog muzeja da parira novim medijama u njihovom dijalogu i komunikaciji s realnim svijetom života i aktuelnim društvenim odnosima dovele su do krize muzeja i zahtjeva *„da se muzej pohrani u muzej”* (Gob-Drouguet, 2007:16; Krivošejev 2012:15).

Poseban oblik petrificiranja prošlosti u tradicionalnim muzejima predstavlja veličanje “velikih” evropskih nacija i kolonijalnih sila, njihovih “velikih pobjeda” i povjesnih uloga (Gavrilović, 2011:15-16). Dakle, muzeji se instrumentaliziraju s osnovnom namjerom da veličaju slavnu prošlost neke nacije. U drugim slučajevima muzeji svode svoju djelatnost na prikazivanje isključivo oblika života i prošlosti aristokratije, elitnih dijelova društva – nikada se ne dotičući prikazivanja načina života i prošlosti običnih ljudi, deprivilegovanih i marginaliziranih slojeva društva. Apsolutizirajući prošlost, tradicionalni muzeji dekontekstualiziraju muzejsku ustanovu u odnosu na trenutni društveni realitet, čime muzejske predmete koji su pohranjeni u muzeju čine socijalno mrtvim. Apsolutizacija prošlosti u muzeju dovodi do zanemarivanja muzejske publike. Naime, pošto je u centru pažnje muzejski predmet koji svjedoči o prošlosti, pažnja nije usmjerena na muzejskog posjetioca, jer on dolazi iz konkretnog socijalnog konteksta, s konkretnim interesima i problemima. Muzejska publika se u tradicionalnim muzejima poima kao nužno zlo kojem nije potrebno posvećivati posebnu pažnju niti vršiti bilo kakve analize vezane za nju.

Muzeji sadašnjosti i budućnosti

Novi koncept muzeja uspostavlja kritički otklon od tradicionalnog muzeja. Naime, novi koncept počiva na stavu da muzeji postoje da bi odgovorili na probleme i interese konkretnih ljudi u konkretnoj zajednici. Ovakav stav suprotstavlja se dvjema ključnim predrasudama na kojima počiva tradicionalni muzej: predrasudi da se muzej isključivo bavi prošlošću i predrasudi da “obični” predmeti iz našeg životnog okruženja, predmeti koji su funkcionalno vezani za naš prostor i vrijeme, ne mogu biti muzejski predmeti.

Prva predrasuda – da se muzeji isključivo bave prošlošću – dovela je do stvaranja metafizičkog muzeja odvojenog od realnog društvenog konteksta i realnih društvenih odnosa. Redefinirani muzej nastoji muzej integrirati u život zajednice i uključiti ga u rješavanje realnih problema današnjih ljudi. Međunarodni savjet za muzeje, ICOM (International Council of Museums), utvrdio je na 21. Generalnoj konferenciji u Beču 2007. godine da je muzej *„nekomercijalna, svaka javna ustanova u službi društva i njegova razvoja, koja je otvorena javnosti, i koja u svrhu proučavanja, obrazovanja i zadovoljstva, nabavlja, čuva, istražuje,*

komunicira s publikom i izlaže materijalna svjedočanstva o ljudima i njihovoj okolini”. Na sličan način Ivo Maroević konstatuje da je muzej “*neprofitna institucija za dobrobit društva, posvećena tumačenju i aktualiziranju prošlosti u sadašnjosti unutar novog konteksta, služeći se istraživanjem, sabiranjem, čuvanjem i komuniciranjem materijalnih i nematerijalnih svjedočanstava čovjekove kulturne i prirodne baštine*” (Maroević, 2005: 135-146). Obje definicije ističu da je muzej u službi sadašnjeg društva i njegovog razvoja, čime se naglašava da se radi o instituciji koja se bavi konkretnim ljudima i razvojem konkretnog društva. Navedene definicije nude iskorak od muzejske institucije koja je fokusirana na prošlost i muzejske predmete do muzeja koji je u interakciji sa današnjim ljudima i njihovim konkretnim životnim sadržajem. Važno je naglasiti da insistiranje na tome da se muzeji ne trebaju baviti prošlošću ne znači isključivanje prošlosti iz interesovanja muzeja. Naime, muzeji će se i dalje baviti prošlošću, ali na način njezinog posredovanja i prožimanja sa sadašnjošću i budućnosti.

Druga predrasuda, da “obični” predmeti iz našeg neposrednog životnog okruženja ne mogu postati muzejski predmeti počiva na premisi da muzejski predmeti mogu biti samo predmeti koji su “zastarjeli”, odnosno koji nisu više funkcionalni u našem neposrednom prostornom i vremenskom kontekstu. Ideja da “obični” predmeti iz našeg neposrednog životnog okruženja mogu postati muzejski predmeti kod tradicionalnih muzeologa izaziva snažno negodovanje, obrazloženo stavom da se time ruši predstava o muzeju kao instituciji koja se dominantno bavi prošlošću. Ideju o korištenju “običnih” predmeta u muzeju postavio je Marcel Duchamp (E. Lucioe-Smith, 1978) koji je svojim ready-made izumima pokazao da svaki predmet iz života može postati i muzejski eksponat. Kao što je poznato, Duchamp je na jednoj avangardnoj izložbi predstavio porculanski pisoar s potpisom “R. Mutt” i onda pratio reagiranje svojih kolega, članova žirija, kako negiraju vlastite principe o umjetničkoj slobodi (Delibašić, 2006:16). Pisoar u svakodnevnom životu ne privlači našu posebnu pažnju, ali stavljajući ga u jedan drugi ambijent, drugi kontekst, Duchamp je znatno povećao njegove semantičke razine (Ibid.).

Nastajanjem *nove muzeologije* afirmirat će se ideje o muzejskoj ustanovi koja pomoću posredovane prošlosti nudi odgovore današnjim ljudima na njihove svakodnevne, ponekad i trivijalne, probleme i interese. Novim muzeološkim pristupom postavlja se novi zadatak muzeju – izložbom publici prenijeti određene ideje i poruke. Muzej, po ovom mišljenju, predstavlja zbirku ideja, mjesto gdje možemo dobiti određene informacije. Dok u tradicionalnom muzeju dominiraju muzejski predmeti i prošlost, u konceptu *nove muzeologije* dominiraju ideje i posredovanje prošlosti i trenutnog društvenog realiteta. U novom muzeju dolazi do pomjeranja interesovanja sa objekta na koncept o objektu. Uloga objekta, tj. muzejskog predmeta, svodi se na sredstvo ideje (informacije) koju želimo prenijeti. Ne postoji ideja koja se ne bi mogla eksponirati u muzeju. U ovako koncipiranom muzeju prošlost i sadašnjost se pomiruju. Muzej kao metarealnost postaje relej, medij, kroz koji se u život vraća ono što je od njega uzeto. „*Istraživanja u novom muzeju se odvijaju oko teme, za razliku od dominantne usredsređenosti na predmet u tradicionalnom muzeju...Time se postiže da muzej bude koristan u rešavanju problema sadašnjice...*” (Milosavljević Ault, 2014:22).

Značajan otklon od tradicionalnog muzeja načinio je i Andre Malraux promoviravši ideju *imaginarnog muzeja* (Delibašić, 2006). U imaginarnom muzeju sakupljeni su eksponati van ustaljenih pravila klasifikacije. Naime, osnovna koncepcija ovog muzeja je da umjetnička djela napuštaju mjesta za koja su stvorena, pećine, palate, hramove, grobnice, katedrale, salone, i da prelaze u zajednički ambijent gdje se pozivaju jedna na druge: grčki kipovi na statue – stupove, na kubističke slike, crnačke maske (Ibid.). Kriterij klasifikacije nije razdoblje nastanka umjetničkih dijela, niti siže. Imaginarni muzej “*nije ništa drugo nego mjesto u našem duhu*”

(Malraux, 1974: 86). Iz “razgovora” muzejskih predmeta koji dolaze iz različitih vremena, duhovnih stanja i stremljenja, rađa se novi kontekst. Prošlost i sadašnjost se u imaginarnom muzeju prožimaju. Našavši se u *imaginarnom muzeju*, muzejski predmeti iz različitih vremena i umjetničkih i kulturnih konteksta, “komuniciraju” jedni sa drugim, ali i sa aktuelnim društvenim kontekstom u kome djeluje konkretni muzej.

Umjesto zaključka

Ključna karakteristika većine tradicionalnih muzeja jeste redukcionističko svođenje ovih institucija na bavljenje samo prošlošću. „*Ako se muzej bavi jedino prošlošću, ne povezujući se sa sadašnjošću, onda mu posve dobro pristaje pogrdno ime 'mrtvačnica'. Muzeji prošlosti koji sadrže samo nijeme predmete ne služe svrsi života već smrti*” (Šola, 2003:26). Međutim, savremene tendencije u muzeologiji, o čemu govore i recentne definicije muzeja, sve više razumijevaju nužnost interakcije između muzeja i društvenog konteksta u kome djeluju, odnosno sve više prevladava uvjerenje da je zadatak muzeja posredstvom izložbi vraćati muzejske predmete u život zajednice. Prevladano je uvjerenje tradicionalista da u muzeju obitavaju vječnost, besmrtnost, apsolutne istine i znanstvena objektivnost, stoga su se aktivnosti muzeja usmjerile na sadašnjost. Muzeji “*ne mogu služiti ni ljudima prošlosti ni ljudima budućnosti, već onima oko sebe. Oni stoga ne mogu i ne bi smjeli izbjegavati rizik da uzmu udjela u stvarnom vremenu*” (Ibid.,172). Osim posredovanja prošlosti i sadašnjosti, muzeji se sve više bave i našom budućnošću, odnosno budućnošću naših identiteta. Naime, muzeji bi trebali pomagati ljudima u prevazilaženju problema današnjeg vremena, pripremajući ih za neizvjesnu budućnost.

Literatura

1. Babić, Darko (2009) *O muzeologiji, novoj muzeologiji i znanosti o baštini* / U: Vujić, Tarka ; Špikić, Marko (ur.). Ivi Maroeviću baštinici u spomen. Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2009, str. 43-60.
2. Delibašić, Esad (2006) *Muzej u informatičkom okruženju*. Zenica: Muzej grada Zenice.
3. Krivošejev, Vladimir (2012) *Muzeji, menadžment, turizam: ka savremenom muzeju, od teorije do prakse*. Valjevo: Narodni muzej; Beograd: Obrazovni informator.
4. Lucioe – Smith, Edward (1978) *Umjetnost danas*. Zagreb: Mladost.
5. Gavrilović, Ljiljana (2011) *Muzeji i granice moći*. Beograd: XX VEK.
6. Gob, Andre-Drouguet, Noemie (2007) *Muzeologija – povijest, razvitak, izazovi današnjice*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
7. Maroević, Ivo (1993) *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
8. Maroević, Ivo (2005) *Towards the new definition of the museum*, u: Définir le musée/Defining the Museum (Ur.: François Mairesse, Lynn Maranda, Ann Davies), ICOM/ICOFOM, Musée royal de Mariemont, Morlanwelz, Belgique.
9. Maroević, Ivo (2005) *Razine muzealizacije vezane uz kulturnu baštinu*. Informatica Museologica. Zagreb: Muzejski dokumentacioni centar, br. 36 (3-4).
10. Malraux, Andre (1974) *Glava od obsidijana*. Zagreb: Naprijed.
11. Milosavljević Ault, Angelina (2014) *Nova muzeologija kao činjenica savremenosti*. u: Milosavljević Ault, Angelina (pr.) (2014) *Nova muzeologija*, časopis Kultura, br.144. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvoja.
12. Vergo, Peter (1989) *The new museology*, London: Reaktion books.

13. Šola, Tomislav (2003) Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM.

MUSEUM BETWEEN THE PAST AND THE FUTURE

Abstract

Museums as a medium are based on the difference between museological context and context of reality. In the process of musealization, objects from the "real" context pass into the museum context, thus becoming museum objects. Crisis of the traditional museum is manifested in its understanding of museum as a repository of old, socially and temporally decontextualized objects. The conceptual crisis is also reflected in the attitude that the basic role of the museum is to deal exclusively with the past. Museum's absolute commitment to the past, has led to the ignorance of real life. The key question is how to turn museum institutions, from institutions that deal almost exclusively with the past into institutions that offer answers to today's people and communities' specific problems and interests. The concept of new museology/critical museum questions the reduction of museum institution to the past and the transformation of museum objects into fetishes, eternal truths, which have no connection with the present day social context. Museums can only survive if they serve today's people by mediating the past and the present.

Keywords: *museum of the past, traditional museum, new museology, museums of the present and the future*